

УДК 378.124 – 056.87

Олена Беляєва

ІМІДЖ ВИКЛАДАЧА ВИШУ: КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто комунікативний аспект іміджу викладача вишу. Розмежовано зміст понять «комунікація», «спілкування», «педагогічне спілкування». Проаналізовано основні моделі педагогічного спілкування з урахуванням перцептивної й інтерактивної складових. Авторка обґрунтовує думку, що знання психологічних, змістових і процесуальних основ педагогічного спілкування сприяє соціалізації викладача, забезпечує високий рівень педагогічної майстерності та слугує дієвим засобом формування або корекції його іміджу.

Ключові слова: імідж викладача вишу, комунікація, перцепція, інтеракція, моделі педагогічного спілкування.

Елена Беляева. Имидж преподавателя высшей школы: коммуникативный аспект.

Рассмотрен коммуникативный аспект имиджа преподавателя вуза. Дифференцировано содержание понятий «коммуникация», «общение», «педагогическое общение». Проанализированы основные модели педагогического общения с учетом перцептивной и интерактивной составляющих. Автор обосновывает мысль, что знание психологических, содержательных и процессуальных основ педагогического общения способствует социализации преподавателя, обеспечивает высокий уровень педагогического мастерства и служит эффективным средством формирования или коррекции его имиджа.

Ключевые слова: имидж преподавателя вуза, коммуникация, перцепция, интеракция, модели педагогического общения.

Olena Bieliciaeva. Image of Higher Educational Establishment teacher: communicative aspect.

Communicative aspect of image of Higher Educational Establishment teacher was considered. The content of such notions as «communication», «intercourse»,

«pedagogical communication» was differentiated. The main models of pedagogical communication were analyzed, taking into consideration perceptive and interactive components. The author substantiates idea that knowledge of psychological, content-related and processual principles of pedagogical communication promotes socialization of the teacher, provides high level of pedagogical skills and serves as effective method of formation and correction of Higher Educational Establishment teacher image.

Key words: *Higher Educational Establishment teacher image, communication, perception, interaction, models of pedagogical communication.*

Постановка проблеми. У світлі перетворень, якими характеризуються всі сфери українського суспільства, дослідження проблеми іміджу викладача вищого навчального закладу набуває неабиякого практичного і теоретичного значення. З-поміж багатьох чинників, які зумовлюють **актуальність** даної роботи, слід зазначити такі: 1) комунікативний імідж викладача є складовою його професійної культури і показником педагогічної майстерності; 2) особистісний імідж викладача як офіційного представника вищого навчального закладу — це невід’ємний компонент такого комплексного процесу, як формування позитивного іміджу будь-якого вишу, що призводить до його успішного просування на ринку освітніх послуг; 3) дослідження іміджу дає змогу встановити ступінь його впливу на соціальне самопочуття педагога, адекватність іміджу педагога системі освіти, яка перебуває під впливом соціально-економічних, політичних, ідеологічних, культурно-історичних та інших факторів; 4) позитивний імідж викладача забезпечує дотримання на практиці одного із визначальних принципів гуманістичної педагогіки — «принципу виховання особою».

Аналіз останніх досліджень. Для здійснення наукового пошуку з окресленої проблеми важливого значення набувають праці науковців [3], [4], [5], [6], [7], [8], [10], [12], [14], [15], у яких розглянуто різноманітні аспекти іміджу педагога (вчителя чи викладача) з позиції теорії комунікації, психології, педагогіки, соціології. Це дає підстави говорити про появу нової

міждисциплінарної галузі — педагогічної іміджології, яка, за твердженням А. О. Калюжного [3], дає змогу інакше поглянути як на процес навчання у вищих навчальних закладах, так і на викладача.

Мета статті — розглянути комунікативний аспект іміджу викладача вишу і проаналізувати основні моделі педагогічного спілкування з урахуванням перцептивної та інтерактивної складових.

Виклад основного матеріалу. У європейській та слов'янській мові слово «імідж» увійшло з латинської. У латинсько-російському словнику Й.Х. Дворецького [2, с. 375] дається декілька його значень, з-поміж яких вкажемо такі: 1) зображення; 3) образ; 4) відображення; 5) вид, видимість; 6) мисленнєвий образ, уявлення, поняття, ідея. У педагогіку поняття «імідж» прийшло з рекламної сфери та з PR-сфери (Public Relations – зв'язки із громадськістю) і активно досліджується, починаючи з 90-х рр. минулого ст.

Найчастіше під іміджем педагога розуміють сукупність зовнішніх і внутрішніх особистісних, індивідуальних і професійних якостей педагога, які забезпечують ефективність педагогічної діяльності.

На думку російської дослідниці С. Д. Якушевої [15], імідж педагога – це інтегративна якісність особистості, синтез інтелектуальної, габітарної, кінетичної, мовленнєвої, середовищної (матеріальної і соціальної) та артистичної культури, який являє собою багатофункціональну систему, виступаючи найважливішим компонентом педагогічної майстерності.

Досліджуючи імідж педагога з позиції гештальтпсихології, українська дослідниця Т.І. Туркот виокремлює такі його компоненти [10, с. 486–487]: 1) професіоналізм і компетентність; 2) ерудиція; 3) творча енергія; 4) високий рівень загальної і педагогічної культури; 5) психологічно-індивідуальні якості (емпатія, чуйність, рефлексивність, доброзичливість, уміння запобігати конфліктів, дотримання такого постулату Римського права, як «*Nomo res sacra (est)*» — «Людина — річ священна»); 6) міцне фізичне і психічне здоров'я; 7) зовнішня естетична привабливість (бездоганна охайність, доречний одяг, макіяж, прикраси, хода, постава, привітні посмішка, вираз обличчя).

Цілісне дослідження іміджу викладача неможливе без розгляду такого невід'ємного компоненту його структури, як комунікативний. З метою уникнення термінологічної неточності необхідно розмежувати зміст таких понять, як «комунікація», «спілкування», «педагогічне спілкування». Отже, комунікація – це цілеспрямований процес передачі інформації або обміну нею між двома і більше сутностями, а також їхнього впливу за допомогою семіотичної системи [9, с. 28]. Услід за науковцями [1; 11] вважаємо, що комунікація не тотожна спілкуванню, а є лише однією із його складових (разом з перцепцією та інтеракцією). Перцептивний бік спілкування полягає у процесах сприйняття один одного партнерами по спілкуванню та встановленню на цій основі взаєморозуміння, інтерактивний – в організації взаємодії між індивідуумами, що спілкуються, тобто в обміні не лише знаннями й уміннями, але й діями [1, с. 22]. Нагадаємо, що у психології під інтеракцією розуміють «процес безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їхню взаємну обумовленість і зв'язок [13, с. 46]».

Розмежування понять «комунікація» і «спілкування» дає змогу прийняти дефініцію педагогічного спілкування (ПС), запропоновану А.І. Кузьмінським, який визначає ПС як сукупність методів і засобів, застосування яких забезпечує досягнення мети навчання та виховання і визначає характер взаємодії між двома головними суб'єктами педагогічного процесу [4, с. 143].

Знання психологічних, змістових і процесуальних основ ПС сприяє соціалізації викладача, забезпечує високий рівень педагогічної майстерності та слугує дієвим засобом формування або корекції іміджу науково-педагогічного працівника. Як підкреслює білоруський дослідник О. О. Мурашов: «... конструювання позитивного іміджу відбувається у процесі роботи над так званими негативними комунікативними сценаріями студентів, що слугують «вивченню» викладача як особистості ... [6, с. 142]».

З-поміж багатьох класифікацій стилів ПС нині найбільш відомою є класифікація, запропонована М. Таленом (див. табл. 1).

Модель	Характеристики
«Сократ»	Викладач — прихильник дискусій і суперечок, що свідомо ініціюються ним під час занять, провокуючи тим самим у студентів потребу в захисті власних позицій і поглядів.
«Керівник групової дискусії»	Викладач — посередник у досягненні співробітництва між студентами. Найважливіший результат дискусії для «керівника групової дискусії» — досягнення демократичної згоди.
«Майстер»	Викладач — взірець поведінки не лише в навчально-виховному процесі, але й у житті.
«Генерал»	Викладач — керівник, який завжди і в усьому правий, вимагає жорсткої дисципліни і слухняності від студентів, чіткого виконання вказівок.
«Менеджер»	Викладач зорієнтований на забезпечення якісного контролю і кінцевого результату навчання шляхом стимулювання самостійності студентів і їхньої ініціативи.
«Тренер»	Викладач — надихач успішної групової пізнавальної діяльності шляхом створення «корпоративної» атмосфери в студентській групі. За такої моделі основним є сумісний позитивний кінцевий результат.
«Гід»	Викладач — енциклопедист. Володіє педагогічними технологіями і технікою, всебічно обізнаний, але небагатослівний, стриманий, коректний. Будучи технічно бездоганним, такий викладач часто відверто нудний.

Згідно з іншою типологією, укладеною на основі спостережень студентів [8], викладачі поділяються на «вічних студентів», «колишніх моряків», «байдужих», «заздрісних», «обмежених», «панів». Втім, серед викладачів існують і «гурмани», «друзі», «пахарі» (див. таб. 2).

Таблиця 2

Модель	Характеристики
«Вічні студенти»	Викладачі, які розуміють студента, бачать в ньому особистість, із задоволенням дискутують на різні теми, вирізняються високим інтелектом і професіоналізмом.
«Колишні моряки»	Викладачі, які намагаються встановити військову дисципліну, при цьому під словом «дисципліна» мається на увазі тотальне і безумовне прийняття їхньої

	точки зору; цінують «рабство», а не інтелект і вміння логічно мислити, намагаються задавити особистість, «Я» студента шляхом адміністративних заходів і впливів.
«Формалісти»	Викладачі, які «відбувають» свої години: дозволяють робити студентам що тим заманеться, аби лише їм не заважали.
«Байдужі», «заздрісні», «обмежені», «пани», «роботи»	Викладачі, які за своїми професійними й особистісними якостями не відповідають ідеалу, сформованому в студентів.
«Гурмани», «друзі»	Викладачі, які користуються винятковою повагою в студентів, адже вони «викладаються на роботі», «насолоджуються роботою зі студентами». Імідж викладача, найбільш сприйнятливий для студента.
«Стандарт»	Викладач знає предмет, живе своєю роботою, складний у спілкуванні, упертий, амбітний, не цікавий ні собі самому, ні студентам. На думку студентів, це – найпоширеніший тип викладача вишу.

Розглянуті вище класифікації, на нашу думку, є перцептивно орієнтованими, тоді як інтерактивна сторона ПС відображена в них досить поверхнево. Більш придатною для виявлення інтерактивної складової ПС та іміджу викладача в цілому є класифікація, укладена на основі праць В.А. Кан-Каліка і розглянута у працях українських дослідниць Т. І. Туркот [10] і М. М. Філоненко [12] (див. таб. 3).

Таблиця 3

Модель	Характеристики
«Монблан»	Викладач «підноситься» над аудиторією, немов гірська вершина: він відірваний від студентів, уникає особистісної взаємодії з ними, звертання або пропозиції студентів сприймаються поверхнево або ігноруються. За такої моделі комунікативна взаємодія обмежена формальними контактами і, як правило, зводиться лише до повідомлення інформації, що зумовлює виникнення так званого «ареолу відчуження» і психологічних бар'єрів між викладачем і студентами. Зворотній зв'язок з боку студентів практично відсутній. Особистісний імідж викладача негативний.
«Китайська стіна»	Викладач робить спробу встановити психологічний

	контакт зі студентами, зрозуміти їх, надати допомогу в розв'язанні проблем, але водночас підкреслює свій статус, демонструє зверхність, має схильність до менторства. Найвний поверхневий зворотній зв'язок з боку студентів.
«Локатор»	Комунікативна взаємодія викладача зі студентами має диференційований, вибірковий характер: увага викладача зосереджується або на слабких, або на сильних студентах. Цілісність комунікативної суб'єкт-суб'єктної взаємодії порушена, що деформує в кінцевому результаті може негативно впливати не лише на імідж окремого педагога, але й вишу в цілому.
«Тетерів»	Модель притаманна викладачам, заглибленим у свою наукову галузь, але які мають низький рівень методичної культури, а також культури спілкування. Викладач чує лише себе, його увага не спрямована на студента. Брак толерантності стає на заваді сприйняття критичних зауважень і пропозицій, адекватної реакції на них. Зв'язок «викладач-студент» відсутній.
«Гамлет»	Викладач надто чутливий до думки студентської аудиторії, він більш стурбований зовнішньою стороною своєї педагогічної діяльності, ніж її змістом. Незважаючи на намагання завоювати прихильність студентів і здобути авторитет, такий викладач, як правило, не користується повагою в студентів.
«Робот»	Діяльність викладача чітко регламентована програмами й інструкціями. На першому плані у такого викладача так звані «паперові справи». Спілкування зі студентами коректне, але позбавлене емоційного забарвлення — викладач ігнорує психологічний стан студента, психолого-вікові, гендерні, етнічні особливості. Як наслідок, ставлення студентів до таких викладачів індеферентне або негативне.
«Я сам» або «Квочка»	Педагог намагається добросовісно виконувати усі функціональні обов'язки, зумовлені основними напрямками діяльності викладачів вищих навчальних закладів (навчальною, науково-методичною, науково-дослідною, виховною, дорадчою), але особлива увага приділяється виховній роботі. Беручи до уваги великий обсяг проблем, які намагається вирішити такий викладач, як правило, він стає «жертвою» синдрому «емоційного вигоряння», що призводить як

	до розчарування в результатах власної науково-педагогічної діяльності, зниження самооцінки, сумнівів щодо здатності до наукової творчості, так і до браку часу на самоосвіту і підвищення кваліфікації.
«Союз»	Викладач самокритичний, креативний. Комунікативна взаємодія зі студентами спрямована на співробітництво і досягнення взаєморозуміння. Викладачу властиві толерантність і емпатія. Найбільш продуктивна модель, яка забезпечує позитивний імідж окремого викладача і вищого навчального закладу в цілому.

Незаперечним позитивом цієї класифікації, на наш погляд, є те, що в ній не лише здійснено аналіз можливих моделей педагогічної взаємодії, а також виокремлено їхні переваги і недоліки, що набуває важливого значення для конструювання або корекції іміджу викладача вишу.

Висновки. *Sensu strictiore* особистість викладача, його комунікативний імідж, уміння й бажання встановлювати діалог зі студентами, здатність до педагогічного спілкування, а не до трансляції певної суми предметних знань, розуміння й адекватне сприйняття студента не як підлеглого, а як рівноправного партнера слугують показниками педагогічної культури в цілому і педагогічної майстерності зокрема. *Sensu largo* позитивний імідж не лише впливає на соціальне самопочуття викладача, його професійну самореалізацію, але й забезпечує формування позитивного іміджу вишу.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку вбачаємо у поглибленому дослідженні процесів педагогічного спілкування з урахуванням освіти викладачів і профілю вищого навчального закладу.

Література

1. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні : [підручник] / Наталія Юріївна Бутенко. — К. : КНЕУ, 2004. — 383 с.
2. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь. Около 50 000 слов / Иосиф Хананович Дворецкий. — [3-е изд., испр.]. — М. : Русский язык, 1986. — 840 с.
3. Калюжный А. А. Психология формирования имиджа учителя / Анатолий Афанасьевич Калюжный. — М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2004. — 222 с.

4. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : [навч. пос.] / Анатолій Іванович Кузьмінський. — К. : Знання, 2005. — 486 с.
5. Іванова Є. Методичні засади розробки власного іміджу як важливої складової формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики / Є. Іванова. — Імідж сучасного педагога. — 2009. — № 2—3 (91—92). — С. 7—9.
6. Мурашов А. А. Речевой аспект професійного іміджу педагога / А. А. Мурашов // Образовательные технологии. — 2013. — № 2. — С. 140—144.
7. Наумова Е. А. Трактовка поняття професійного іміджу преподавателя вуза: социологический подход [Электронный ресурс] / Е. А. Наумова // Современные проблемы науки и образования. — 2012. — № 6. — Режим доступа к журн. : <http://www.science-education.ru>
8. Педагогіка и психология высшей школы : [учеб. пособ.] ; под. ред. проф. М. В. Булановой-Топорковой. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. — 544 с.
9. Селіванова О.С. Основи теорії мовної комунікації : [підр.] / Селіванова Олена Олександрівна. — Черкаси : Вид-во Чабаненко Ю.А., 2011. — 350 с.
10. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : [навч. посіб.] / Туркот Тетяна Іванівна. — К. : Кондор, 2011. — 628 с.
11. Устемиров К. Професійна педагогіка / Устемиров К., Шаметов Н. Р., Васильев И. Б. — Алматы : ТОО «Акнур и К°», 2005. — 432 с.
12. Філоненко М. М. Психологія спілкування : [навч. посіб.] / М. М. Філоненко. — К. : Центр учбової літератури, 2008. — 224 с.
13. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник : Близько 2500 термінів / Віктор Борисович Шапар. — Харків : Прапор, 2005. — 640 с.
14. Шефер О. В. Отражение корпоративной культуры вуза в имиджевом дискурсе : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.12. «Теория языка» / О. В. Шефер. — Челябинск, 2007. — 26 с.
15. Якушева С. Д. Педагогический имидж современного преподавателя высшей школы [Электронный ресурс] / С. Д. Якушева. — Режим доступа : <http://sibac.info/index.php>